

Armastus kui needus ja armastus kui lunastus

Adolphe Adami ballett „Giselle“.

Heili Einasto. Teater. Muusika. Kino.

17.05.2017

Koreograaf-lavastaja: Mary Skeaping (Inglismaa). Originaalkoreograafia: Jean Coralli ja Jules Marius Petipa redaktsioon. Lavale seadnud: Marilyn Vella-Gatt (Inglismaa). Dirigendid: Vello Pahn, Lauri Sirp ja Kaspar Mänd. Originaalkujundus: David Walker (Inglismaa). Kujunduse teostaja: Alex Lowde (Inglismaa). Valguskunstnik: David Richardson (Inglismaa). Repetiitorid: Toomas Edur, Elita Erkina, Viktor Fedortšenko, Marina Kesler ja Age Oks. Külalisrepetiitor: Andria Hall (Inglismaa).

Osades: Giselle - Alena Shkatula või Luana Georg, Albrecht, Sileesia hertsog — Denis Klimuk või Sergei Upkin, Myrtha, vilide kuninganna — Elisabetta Formento või Marita Weinrank, Wilfred — William Simmons või Oliver Jahelka, Hilarion, metsnik - Anatoli Arhangelski või Bruno Micchiardi, Kuramaa vürst — Vitali Nikolajev või Anatoli Arhangelski, Bathilde, Albrechti kihlatu, Kuramaa vürsti tütar — Svetlana Pavlova või Marika Muiste, Berthe, Giselle'i ema — Kaire Kasetalu või Darja Günter, külarahva pas de deux — Marta Navasardyan ja Eneko Amoros või Nanae Maruyama ja Zachary Rogers, Zulma, vili - Marika Muiste või Marta Navasardyan, Moyna, vili — Heidi Kopti või Elisabetta Formento. Eesti Rahvusballett, Rahvusooper Estonia orkester, orkestri kontsertmeister Andrus Haav. Esietendused Rahvusooperis Estonia 7. ja 9. IV 2017.

Pariisis 1841. aastal esietendunud „Giselle“ on üks tuntumaid klassikalisi ballette „Luikede järve“ kõrval ja kuulub truppide püsirepertuaari. Ka Estonias on alates 1929. aastast seda balletti korduvalt lavastatud.

„Giselle'i“ tuumiklugu on järgmine. Hertsog Albrecht on armunud talutüdruk Giselle'i. Et mitte reeta oma päritolu, kannab ta talupoja riietust. Giselle'i armunud metsnik Hilarion otsib võimalust võistlejast lahti saada. Saabub aadlikest jahiseltskond, kelle hulgas on ka hertsogi kihlatu Bathilde.

Metsnik, kes on leidnud hertsogi mõõga, mis reedab tema aadliseisuse, süüdistab hertsogit avalikult pettuses. Hertsog kohtub kihlatuga ning selgub tõde, mille peale murest murtud Giselle elutuna maha langeb. Keskööl tuleb metsnik Giselle'i hauale.

Vilide, enne pulmi hukkunud neidude ilmumine peletab ta eemale. Vilide käskijanna Myrtha kutsub hauast välja Giselle'i vaimu, et temagi ühineks vilide ringmänguga. Giselle'i kalmule tuleb ka armastatut taga igatsev Albrecht.

Samal ajal on vilid haaranud oma tantsu metsniku, keda nad meeletus hoos keerutavad, kuni too nõrkeb, ja siis ta sohu heidavad. Sama saatust ähvardab ka Albrechti, kuid Giselle astub mehe kaitseks välja. Koidab, sellega kaob ka vilide võim ja Albrecht on päästetud.

Pealtnäha on tegemist lihtsakoelise petetud armastuse looga, kuid balleti loomise ajal, 1841. aastal oli tegu mitmekihilise inimliku draamaga, milles põimuvad romantiline tunnetus, kristlik sõnum ja rahvalikud legendid. Estonias äsja lavale toodud Mary Skeapingi (1902 — 1984) versioon üritab selle algvariandi juurde tagasi jõuda.

Nii pöördus Skeaping oma rekonstrueerimistegevuses XIX sajandi keskpaiga balletitraditsioonide poole, uuris elavas traditsioonis säilinud taani koreograafi Auguste Bournonville'i (1805 — 1879) loomingut ning võrdles versioone, mida oli näinud kuulsuste Anna Pavlova, Tamara Karsavina ja Olga Spessivtseva esituses. Tema „Giselle“, mida Estonia laval näeme, valmis 1971. aastal Londoni Festival Balletile.

Suurimad muudatused on muusikaliste kupüüride avamine, mitmete pantomiimilõikude taastamine (algvariandis oli pantomiimi ja tantsu ühepalju), Albrechti tantsulise partii avardamine ning vilide sirgete seisuridade asendamine mitmetasandilisemate rühmitustega. Vilide tavaliselt lumivalged kleidid on siinses versioonis õrnrohekalt varjundatud, mis annab tegelastele nii sensuaalsema kui ka looduslähedasema iseloomu.

Romantiline tunnetus

Omadussõna „romantiline“ tuleneb sõnast „romanss“, millega algselt tähistati keskaegset jutustust või poemi, mis käsitles kangelaslikke tegelasi või sündmusi ning oli kirjutatud ühes romaani keeltest.

Kui sõna „romantiline“ võeti kasutusele XVII sajandi keskel, oli sellel kaastähendus kui millestki kaugest, legendaarsest, väljamõeldust, fantastilisest või imelisest.

See viitas kujuteldavale või ideaalsele maailmale, mis oli kontrastiks kaasaegsele tegelikule maailmale. Romantiline kunst rõhutab kauget ja kummalist, soovi ulatuda igavikku, minna tagasi minevikku või sirutada tulevikku, haarata endasse terve maailma avarus ja kosmoski. Romantism väärtustab vabadust, liikumist, kirge ja lõputut pürgimist saavutamatu poole.

Romantilise balleti lood põhinevad enamasti legendil või muinasjutul („Giselle'is“ on selleks legend vilidest), neis mängivad olulist rolli üleloomulikud olendid (vilid) ja sündmused, tegevus leiab aset lihtsas külas või maal. „Giselle'i“ tegevus toimub Sileesias Thüringenis: „Reini teisel kaldal, ühes Saksamaa müstilises nurgas.“¹ Üleloomulikud vahejuhtumid ja looduslik taust põimuvad läbi inimestest tegelaste saatusega (vilid ja külaelanikud).

Ahvatlev ja hukutav tants

Kui suurem osa XX sajandi „Giselle'i“ lavastusi on keskendunud Giselle'i armastusele (nagu näha eespool toodud sisuseletuseski), siis algses loos on tegemist kahe omavahel põimuva kirega: Giselle armastab üle kõige tantsida ja kõige enam Loysi (nagu Albrecht end talupojana kutsuda laseb).

Liigne armastus tantsu vastu võrdub lõbujanuga, seksuaalse vabadusega, mis võib hukatusse viia, hoiatab Giselle'i ema Berthe. Balleti libretist Gautier on kirjutanud: „Ema rõhutab: „Õnnetu laps! Sa jääd igavesti tantsima, sa tapad end, ja kui oled surnud, muutud sa viliks.“

Ja see tubli naine räägib väljendusrikkas pantomiimis kohutava legendi õistest tantsijatest. Aga Giselle ei kuula teda. Milline viieteistkümnenda-aastane tütarlaps usuks juttu moraaliga, et tantsimine on halb? Loys ja tantsimine — need on tema arusaam õnnest.“

Hoiatuse mõte on selles, et sedavõrd sensuaalne tegevus, nagu seda on tantsimine — ja eriti ohtlik oli selles mõttes XIX sajandi populaarseim tants valss, milles partnerid teineteise embuses keerutavad —, võib minna ohtlikult intiimseks enne kirikliku abieluõnnistuse saamist.

Ja kuna XIX sajandi tütarlapse suurim vara oli süütus, siis selle kaotus võis tähendada sotsiaalset hävingut. Kuigi vililegendides pole otseselt juttu sellest, et viliks muutunud tütarlapsed endalt

ise elu oleksid võtnud, võib hülgamise pärast sooritatud enesetappu oletada selle järgi, et neid (nagu ka Giselle'i) ei maetud pühitsetud mulda kristlikul kalmistul, vaid väljapoole kirikuaeda, saatanlike jõudude meelevalda.

Vilid ei seo mitte üksnes tantsu ja seksuaalsust, vaid ka tantsu ja surma, valgustades uuel moel surmatantsu teemat, mis oli Euroopas väga populaarne XIV—XVII sajandini.

Romantikud armastasid keskaega, ka „Giselle'i" tegevus toimub (kostüümide järgi otsustades) XV sajandil, seega esineb balletis varjatud viide surmatantsule selle mitme kihistusega. Esiteks tants kui nähtus, mis seob elavaid ja surnuid — kui elavate ja surnute viis omavahel suhelda.

Teiseks surmatants kui hoiatus surma eest, ärgitus väärtustada üürikest elu ja mitte raisata seda tühja-tähja peale. Kolmandaks surmatants kui võrdsustaja, ja lõpuks tantsimine kui kõigele üleloomulikule ja teiepoolsele iseloomulik liikumisviis.

Balletis on tants Giselle'i rõõm ja needus. Rõõm esimeses vaatuses, kus see väljendab tema armastust Loysi ning kõige ilusa ja hea vastu; needus teises vaatuses, mil ta peab vilina tantsima vilide kuninganna Myrtha sundusel, et sellega oma armastatud Albrechti hukutada.

Giselle ja Myrtha

Romantiline ballett rõhutab vastandlikke tegelasi, eriti naisi, õrna ja kättesaamatut Giselle'i ning halastamatut ja tugevat Myrthat. Esimene on selles loos lihtne, looduslähedane taluneiu, kes jääb meestele lõpuni tabamatuks unistuseks.

Alena Shkatula esituses mõjub Giselle oma ujeduse ja peaaegu lapseliku siirusega tõepoolest viieteistkümneaastasena, kelles esimese armastuse võimas puhang igasuguse ettevaatuse minetab.

Ta usaldab armastatut jäägitult, ei usu isegi mõõka kui tõendit armastatu pettuse kohta (talupoegadel puudus õigus relva kanda) ja alles Albrechti kummardus oma kihlatu Bathilde kätt suudlema paneb ta tegutsema.

Romantikutele meeldisid naiste hullumisstseenid (meenutagem kasvõi Donizetti „Lucia di Lammermoori" või Bellini „Puritaane"). See teema on sisse kirjutatud ka „Giselle'i". Shkatula

Giselle siiski kliiniliselt hulluks ei lähe; südamevalu sulgub ta oma tunnete minevikuilma, püüdes aru saada, mis valesti läks.

Ta võtab ühe mälu pildi teise järel lahti, elades hetki aegluubis läbi, üha intensiivistuva valuga... Shkatula Giselle'il ei ole haige süda, kuid tema tunne ja tulevikuunistus on olnud nii suured, et ootamatut pettumusvapustust ei suuda isegi terve süda üle elada — ja ta sureb.

Luana Georgi Giselle on mänglev, vähem uje kui Shkatula Giselle, veidi armsalt koketnegi. See ei tee teda vähem siiraks ega tema pettumisvalu väiksemaks, kuid tema hullumisstseenis on tõesti tunda arukaotust, tema Giselle'i tabab tugev (kuigi tõenäoliselt ajutine) meeltesegadus, mille jooksul vastandlikud emotsioonid „amokki jooksevad" — ja ta tapavad.

Teises vaatuses moodustavad mõlemad Giselle'id oma õrnuses ja helluses terava kontrasti karmi, halastamatu Myrthaga (Elisabetta Formento, Marita Weinranck), kes kujutab võimukat ja saatanlikku naisetüüpi. Tema, nagu teisedki vilid, on „õnnetu viirastus, naisvampiir, kes on täis rahuldamata iha kättemaksu järele.

See sunnib teda igal öösel tulema müstilisse orgu, et meelitada meesrändajaid oma kaasvampiiride võrku, paneb õnnetu mehe tantsima, kuni toda võib kurnatuna lükata surema lähedalasuvasse soisesse järve."

Kui Giselle ja Myrtha, kumbki omal moel, esindavad ebamaist naist, siis Albrechti mõrvoja Bathilde on igati kahe jalaga maa peal. Svetlana Pavlova toonitab tegelase väärrikust ja väljapeetust, Marika Muiste Bathilde südamlikkust ja sisemist graatsiat.

Albrecht ja Hilarion

Kuigi balleti pealkiri on „Giselle", on selle keskne tegelane Albrecht, kelle elu pöördepunktiks on kohtumine Giselle'iga. Kui Giselle'i tõlgendamisel on tantsijannal piirid ees, siis Albrechti puhul on artistidel vabad käed.

Denis Klimuki hertsog näib olevat romantiline unistaja, kes ise ka väga täpselt ei tea, mida ta tahab. Ometi võib aimata, et tema kiindumus Giselle'i tuleneb neiu armsusest ja häbelikust naiivsusest — jooned, mis tema ametlikul kihlatul (Svetlana Pavlova) puuduvad.

Siiski on tunda, et Klimuki tähelepanu põhiraskus on rolli tantsutehnilisel valdamisel ning karakterisse põhjalikum süvenemine on veel ees. Sergei Upkini Albrecht on keerulisem tegelane: sarmikas, veidi mõtlematu mees, väikestviisi seelikukütt, kelle jaoks maskeerumine talupojaks on tühine vallatus.

Luana Georgi rõõmsameelne ja südamlük Giselle on Upkini Albrechtile väike vaheldus õukonnadaamidele. Isegi kui Giselle temalt aru pärib, on vastuseks pisike „süütu“ vale, üks paljude seast, tehtud kergekaelise üleolekuga.

Alles Giselle'i meeltesegadus ja surm murravad tema mugavasse maailmapilti sisse — ja loomulikult on tema esimene reaktsioon ennast õigustada, süüdistada pettuse avalikuks teinud metsnikku. Upkini Albrechti ümbersünd toimub teise vaatuse vältel: osa temast tahaks surra, et olla igavesti koos Giselle'iga, tema elujõud aga sunnib teda surma vastu seisma — ja mees, kes vilide tantsuõ järel hommikusse astub, ei ole sama, kes õhtul Giselle'i hauale tuli.

Albrechtile vastandub metsnik Hilarion. Neid kahte kõrvuti vaadates on selge, miks hella hingega Giselle Albrechti eelistab: Albrechtil on kaunid maneerid ja ilus jutt, ta oskab kurameerida ja olla elegantselt tähelepanelik.

Hilarion aga, eriti Anatoli Arhangelski kehastuses, on süngevõitu metsamees, keda Giselle pisut pelgab. Hilarion võib ju kingitusi teha ning lilli tuua, kuid ta on tahumatu ja liiga maine.

Bruno Micchiardi metsnik on südamlükuna kui Arhangelski oma, temas puudub Arhangelski sünge allhoovus, pigem tundub Micchiardi veidi lihtsakoeline. Igal juhul esindab metsnik maist ja asist mehetüüpi, kellele Albrecht vastandub kui romantiline, ideaali poole püüdlev kangelane. Maist ja asist poolt esindab kogu esimese vaatuse seltskond, nii talupojad kui aadlikud. Kui välja jätta esimese vaatuse (algversioonis puuduv) pas de deux, mis on stiililt lennukam kui teised talupojatantsud ning sobiks iseloomult pigem teise vaatusse, moodustavad Skeapingi lavastuse vaatused ehtsa romantilise kontrasti: rustikaalne ja lustakas esimene vaatus vastandub õhulisele ja salapäraselt ohtlikule teisele vaatusle.

Mõök ja rist

Mary Skeapingi lavastus toob välja algse „Giselle'i" kristliku sõnumi — „mõõga ja risti läbi" sümbolika: maasse torgatud tapariist mõök (esimene vaatus) muutub lunastust toovaks ristiks (teine vaatus). Mõök on esimese vaatuse võti, vahend, mille abil Albrecht paljastatakse.

Ainult aadlikud võisid kanda mõõka ja stseenis, kus metsnik ja Albrecht Giselle'i kiindumuse pärast ärplevad, teeb hertsog reetliku liigutuse: ta käsi haarab automaatselt mõõga järele, kinnitades niimoodi metsniku kahtlusi ja sundides teda otsima asitõendeid hertsogi paljastamiseks.

Mõök ilmub lavale kohe loo algul, mil talupojaks rõivastatud hertsog lavale tuleb — Skeapingi loos mõök vöö, mille vaatajate nähes endalt võtab ja majja viib. Mõök on ka vahend, millega Giselle ennast kas kogemata või meelega I vaatuse lõpul haavab (mõnes lavastusversioonis, mitte küll Skeapingil, ka end tapab).

Kuigi libretos Giselle'i otsene surma põhjus puudub, kirjutas Gautier Heinrich Heinele: „Giselle aimab [Albrechti pettuse ilmsiks tulekul] oma õnnetust; tema süda tahab lõhkeda, pea käib ringi, jalad värisevad ja hüplevad; ta kordab armastatuga tehtud tantsusamme, kuid ta jõud saab peagi otsa, ta tuigub, haarab saatusliku mõõga — ja viskuks selle otsa, kui Albrecht seda meeletliku kiirusega kõrvale ei lükkaks.

Oh häda! Ettevaatus on asjatu; hoop on tabanud; läbistatud südamega Giselle sureb."5 Arvestades tõika, et Giselle'i ei maeta surnuaeda, vaid metsa, on enesetapp loogiline: nende vastu, kes käe iseenda külge panid, on kirik alati väga karm olnud.

Esimene vaatus võiks kanda ka nime „Hukatus". See ei viita üksnes Giselle'i surmale, vaid veelgi rohkem Albrechti senise elu ja maailmavaate hävingule, mis leiab lunastuse teises vaatuses. Sest Albrechti ei päästa vilide käest niivõrd Giselle'i armastus, vaid tema haul olev rist.

„Giselle tõmbab oma armastatut haua poole, kust ta just äsja on lahkunud, ja annab talle žestidega märku, et ta hoiaks kinni ristist ega lahkuks selle kaitse alt, mis ka ei juhtuks."6 Just risti, mitte Giselle'i armastuse ees murdub Myrtha võimu sümboliseeriv mürdioks. Kuid vilide valitsejanna pole löödud, ta saab sundida Giselle'i kui enda alluvat tantsima, „võtma kõige ahvatlevamaid ja graatsilisemaid poose.

Algul tantsib Giselle arglikult ja vastumeelselt, seejärel aga, haaratuna oma naise- ja viliinstinktist, kargleb kergelt ning tantsib nii kutsuvalt, et ettevaatamatu Albrecht lahkuks kaitsva risti alt ja läheb tema juurde väljasirutatud käsi, silmad ihast ja armastusest leekimas.

Teda tabab saatuslik hullus⁷ ning tantsides hakkab temagi vampiiristuma. Tema liikumine muutub järjest kergemaks, nagu oleksid tallegi tiivad kasvanud: „ta teeb piruette, hüppab ja järgib Giselle'i tema kõige riskantsemateski liigutustes; ägedus, millega ta [naise kutsele] järele annab, reedab salajast soovi surra koos armsamaga ja järgneda talle hauda”.

Ent hommikupalvusele kutsuv kirikukell teeb sellele surmatantsule lõpu. Albrecht jääb ellu ning temaga hüvasti jättev Giselle suunab ta uuele elule. (Libretos viitab Giselle hertsogit otsima tulnud aadlikele ja Bathildele, andes mõista, et Albrecht peab jätkama sealt, kuid Skeaping on siinkohal jäänud traditsioonilise lõpu juurde, kus Albrecht jääb hauale üksi.)

Ka Giselle leiab lunastuse, ta ei pöördu tagasi hauda, vaid haihtub koidukiirtes — armastus on vabastanud Giselle'i viliks olemisest ja igäoiste tantsuorgiate needusest ning ta hing leiab rahu.

Viited ja kommentaarid:

- 1 Cyril W. Beaumont. *The Ballet Called Giselle*. New York: Dance Horizons 1969. Lk 59.
- 2 Theophile Gautier kirjast Heinrich Hernele. *The Romantic Ballet as Seen by Theophile Gautier*. London: Ayer Co 1947. Lk 53.
- 3 Curt Sachs. *World History of Dance*. New York, 1937.
- 4 Beaumont, lk 82.
- 5 *The Romantic Ballet as Seen by Theophile Gautier*. London: Ayer Co, 1947. Lk 54.
- 6 Sealsamas, lk 57.
- 7 Sealsamas.
- 8 Sealsamas, lk 123.
- 9 Sealsamas.